

СОЛОМАХА А. Г.

кандидат юридичних наук, адвокат

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.83>

ІНДУКЦІЯ ЯК СПОСІБ СТВОРЕННЯ НОВИХ ПОНЯТЬ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В статті здійснено аналіз індукції як способу створення нових понять в науці адміністративного права. Встановлено, що методологія науки адміністративного права передбачає різноманітний арсенал дослідження адміністративно-правових явищ. Серед групи загальнонаукових методів пізнання адміністративно-правових явищ особливе місце посідає такий загально логічний прийом, як індукція. Наголошено, що в науковій літературі майже відсутні думки щодо особливостей використання загально логічних прийомів в дослідженнях адміністративно-правових явищ. Індукція використовується в основному на емпіричному рівні наукового пізнання, втім не всі «нові» визначення адміністративно-правових явищ, що були отримані в результаті використання індукції, кладуться потім в основу досліджень на концептуальному і загальнотеоретичному рівні науки адміністративного права та не залучаються до категоріального апарату адміністративного права. Цьому є одна причина – неправильне використання індукції як способу наукового пізнання адміністративно-правових явищ. Встановлено, що необхідність в індукції виникає доти, коли наука адміністративного права має «прогалини» в теорії і не може пояснити процеси чи явища, що відбуваються в реальному житті. Це закономірний результат розвитку суспільства в цілому та окремих його елементів (інститутів, суспільних відносин і ін.). Окрім зовнішніх існують також внутрішні фактори (знаходяться в середині науки), що породжують протиріччя між теорією адміністративного права і об'єктивно існуючою реальністю. Доведено, що внутрішні фактори є результатом: а) вивчення явищ, які раніше не охоплювалися предметом досліджень, а тому не піддавалися спеціальному дослідженню; б) застосування методів наукового пізнання, які раніше не використовувалися при дослідженні адміністративно-правового явища, що дозволяє про нього зробити первинні теоретичні узагальнення стосовно тих його властивостей чи проявів, про які раніше науці адміністративного права було невідомо; в) виявлення нових основних проявів чи властивостей адміністративно-правового явища, які раніше охоплювалися предметом дослідження, але сприймалися як другорядні чи факультативні. Зроблено висновок, що на початковому етапі пояснення адміністративно-правових явищ, які не можуть бути пояснені за допомогою вже існуючих теоретичних знань, дослідник за допомогою індукції створює в науці адміністративного права поняття двох видів: ізолюючі абстракції та абстракції ототожнення.

Ключові слова: адміністративне право, наука, наука адміністративного права, теорія, практика, абстракція, індукція, методологія, поняття, формування нових понять.

Solomakha A. H. Induction as a method of creating new concepts in the science of administrative law

The article analyzes induction as a way of creating new concepts in the science of administrative law. It has been established that the methodology of the science

of administrative law provides for a diverse arsenal of research into administrative and legal phenomena. Among the group of general scientific methods of learning administrative and legal phenomena, such a generally logical method as induction occupies a special place. It is emphasized that there are almost no opinions in the scientific literature regarding the peculiarities of the use of generally logical methods in the research of administrative and legal phenomena. Induction is used mainly at the empirical level of scientific knowledge, however, not all "new" definitions of administrative-legal phenomena, which were obtained as a result of the use of induction, are then laid as a basis for research at the conceptual and general theoretical level of the science of administrative law and are not involved in the categorical apparatus of administrative law. There is one reason for this - incorrect use of induction as a method of scientific knowledge of administrative and legal phenomena. It is established that the need for induction arises when the science of administrative law has "gaps" in theory and cannot explain the processes or phenomena that occur in real life. This is a natural result of the development of society as a whole and its individual elements (institutions, social relations, etc.). In addition to external factors, there are also internal factors (located in the middle of science) that generate contradictions between the theory of administrative law and the objectively existing reality. It is proven that internal factors are the result of: a) study of phenomena that were not previously covered by the subject of research, and therefore were not subjected to special research; b) the application of methods of scientific knowledge that were not previously used in the study of an administrative-legal phenomenon, which allows us to make primary theoretical generalizations about it in relation to those properties or manifestations that were previously unknown to the science of administrative law; c) identification of new main manifestations or properties of the administrative-legal phenomenon, which were previously covered by the subject of research, but were perceived as secondary or optional. It was concluded that at the initial stage of explaining administrative-legal phenomena that cannot be explained with the help of existing theoretical knowledge, the researcher uses induction to create concepts of two types in the science of administrative law: isolating abstractions and identification abstractions.

Key words: *administrative law, science, science of administrative law, theory, practice, abstraction, induction, methodology, concept, formation of new concepts.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Методологія науки адміністративного права передбачає різноманітний арсенал дослідження адміністративно-правових явищ. Серед групи загальнонаукових методів пізнання адміністративно-правових явищ особливе місце посідають загальні логічні прийоми, до яких відносяться синтез, аналіз, дедукція, індукція і ін.

Наприклад, О.І. Миколенко зазначає, що ці загально логічні прийоми використовуються в дослідженнях адміністративно-правових явищ, по-перше, для розкриття змісту правових явищ та формулювання їх визначень, по-друге, для послідовної аргументації своїх думок і теоретичних позицій; по-третє, для усунення протиріч, в першу чергу, в теорії адміністративного права [1, с. 38]. Втім, в науковій літературі майже відсутні думки щодо особливостей використання загально логічних прийомів в дослідженнях адміністративно-правових явищ. Наприклад, індукція визначається в наукових джерелах як спосіб наукового пізнання, який «припускає дослідження від конкретного до загального». Такі дослідження є розповсюдженими на емпіричному рівні наукового пізнання, втім не всі «нові» визначення адміністративно-правових явищ, отримані в результаті використання індукції, кладуться потім в основу досліджень на концептуальному і загальнотеоретичному рівні науки адміністративного права та не залучаються до категоріального апарату адміністративного права.

Цьому є одна причина – неправильне використання індукції як способу наукового пізнання адміністративно-правових явищ.

У зв'язку із цим, неабиякої актуальності набуває дослідження індукції як способу створення нових понять в науці адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. В науковій літературі з проблем науки адміністративного права в основному науковці висловлюються про загальну кризу методології як юридичної науки, так і науки адміністративного права, зокрема, В. Авер'янов, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Миколенко, С. Пономарьов та ін.

Разом з тим, адміністративісти-науковці використовуючи методологію в дослідженнях адміністративно-правових явищ, по-перше, не розкривають специфіку її використання в науці адміністративного права (а така специфіка існує і її не завжди можна описати як таку, що притаманна загалом юридичній науці), по-друге, ніколи не акцентують увагу на тому, що хибні висновки, які були отримані окремим дослідником, є результатом невмілого, недотепного чи безграмотного використання методів наукового пізнання (академічна толерантність переважає над призначенням науки адміністративного права), по-третє, не вважають методологію об'єктом науки адміністративного права, а тому ігнорують дослідження її проявів в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

Постановка завдань. Метою написання статті є аналіз індукції як способу створення нових понять в науці адміністративного права.

Виклад основного матеріалу.

Індукція іноді характеризується як метод наукового пізнання, як загально логічний прийом, як процес судження тощо [1, с. 38; 2, с. 273; 3]. Для уникнення суперечностей, в межах цієї публікації будемо вживати індукцію у двох визначеннях: 1) як інструмент плідної наукової діяльності; 2) як один із загально логічних прийомів.

Отже, необхідність в індукції виникає доти, коли наука адміністративного права має «прогалини» в теорії і не може пояснити процеси чи явища, що відбуваються в реальному житті. Це закономірний результат розвитку суспільства в цілому та окремих його елементів (інститутів, суспільних відносин і ін.). Розвиток суспільних відносин породжує протиріччя між реально існуючим світом та теоретичними уявленнями про нього. Виникає необхідність усунення цих протиріч. І найбільш ефективний для цього методологічний інструмент – індукція, тобто дослідження адміністративно-правового явища від конкретного до загального.

Протиріччя між теорією адміністративного права і об'єктивно існуючою реальністю обумовлюються передусім зовнішніми факторами, які знаходяться поза науки адміністративного права і юридичної науки. Наприклад, до таких факторів відносяться:

1) поява нових соціальних факторів, які сприяють і безпосередньо впливають на зміни в адміністративно-правовому регулюванні суспільних відносин (наприклад, діджиталізація суспільства);

2) накопичення практичного досвіду, який заперечує теорії адміністративного права і показує її неспроможність (наприклад, практика адміністративних судів часто показує недосконалість існуючих теоретичних конструкцій в адміністративному праві);

3) протиріччя між теорією адміністративного права та дійсним ходом розвитку суспільства і держави (наприклад, такі протиріччя виявились у першій половині 90-х років минулого століття, коли адміністративне право України, переповнене радянськими підходами до пояснення адміністративно-правових явищ, не відповідало потребам розвитку суспільства і держави);

4) постановка перед наукою адміністративного права нових завдань, які обумовлені потребами українського суспільства (наприклад, протидія корупції свого часу поставила перед наукою адміністративного права завданням щодо розробки ефективних засобів і заходів, спрямованих на протидію в нашому суспільстві корупції та конфлікту інтересів).

Окрім зовнішніх існують також внутрішні фактори (знаходяться в середині науки), що породжують протиріччя між теорією адміністративного права і об'єктивно існуючою реальністю. Теоретичне знання, як результат наукового пізнання, не існує у готовому вигляді. Бувають випадки, коли явище давно вже існує в реальному житті, але з різних причин не досліджувалось і не отримувало теоретичних узагальнень в науці адміністративного права. Тобто факти, які є новими лише для адміністративної науки, в об'єктивній реальності існують вже довгий час і не зазнали значних змін. Внутрішні фактори є результатом: а) вивчення явищ, які раніше не охоплювалися предметом досліджень, а тому не піддавалися спеціальному дослідженню; б) застосування методів наукового пізнання, які раніше не використовувалися при дослідженні адміністративно-правового явища, що дозволяє про нього зробити первинні теоретичні узагальнення стосовно тих його властивостей чи проявів, про які раніше науці адміністративного права було невідомо; в) виявлення нових основних проявів чи властивостей адміністративно-правового явища, які раніше охоплювалися предметом дослідження, але сприймалися як другорядні чи факультативні (складність будь-якого дослідження проявляється в тому, щоб розкриваючи загальні та існуючі на постійній основі риси адміністративно-правового явища, не прогавити будь-яку нову прогресивну його властивість та віднести її до другорядних чи факультативних).

Наявність фактів, які не може пояснити наука адміністративного права, як раз і виявляється або суперечливість теоретичних знань, або взагалі їх відсутність. Наука адміністративного права завжди прагне заповнити виявлену прогалину чи протиріччя у теоретичних знаннях та використовує для цього існуючий у неї категоріальний апарат і методологію. Залишитись осторонь існуючих прогалин і суперечностей наука адміністративного права не може, бо покликана: а) розкривати сутність та головні властивості адміністративно-правових явищ; б) закономірності розвитку та функціонування адміністративно-правових явищ з врахуванням їх різноманітності; в) прогнозувати тенденції розвитку адміністративно-правового явища у майбутньому. Втім, розкрити сутність та головні властивості правових явищ наука адміністративного права може тільки шляхом використання індукції, тобто шляхом дослідження від конкретного до абстрактного.

Будь-яка абстракція відображає навколишній світ більш глибоко і повніше, ніж інформація про навколишній світ, отримана людиною через органи почуттів. Але результати індукції (абстракції) приближені до істини лише тоді, коли індукція використовується «правильно», тобто з дотриманням певної кількості вимог та принципів. Більш того, абстракцію можна розглядати у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні абстракція є результатом відображення «істотного», важливого для окремого адміністративно-правового явища та властивому йому, і таким чином є синтезом окремого і особливого в конкретному адміністративно-правовому явищі (наприклад, на підставі аналізу функцій органів державної влади можна виділити лише ті функції, що притаманні виключно органам виконавчої влади та відрізняють органи виконавчої влади від інших органів державної влади). У широкому значенні абстракція включає таку форму теоретичного узагальнення, що пов'язана із виділенням загальних, неодноразово повторюваних ознак чи властивостей, які були отримані в процесі предметного вивчення конкретного адміністративно-правового явища. Вважається, що цей вид абстракції виникає тоді, коли про адміністративно-правові явища існують суперечливі уявлення, але є необхідність в їх поясненні. Тому виникають первинні концепції і теорії, які намагаються пояснити хаотичні уявлення про адміністративно-правові явища на практиці. Такі первинні концепції притаманні новим чи таким, що формуються галузям права, підгалузям і правовим інститутам (наприклад, медичне право, спортивне право і ін.). Коли ж мова йде про адміністративне право і про його основні елементи системи, то слід констатувати, що адміністративне право має достатньо сталий категоріальний апарат, а тому індукція знаходить застосування при дослідженні нових адміністративно-правових явищ, які не можна пояснити за допомогою вже існуючої теорії.

Щоб виявити суттєве, важливе та приховане в адміністративно-правових явищах чи навколо них, необхідно пройти весь шлях від чуттєвого сприйняття досліджуваного об'єкту

до пізнання його сутності. Це неможливо здійснити раптово, адже пізнання сутності адміністративно-правових явищ є складним процесом усвідомлення спочатку сутності першого порядку, потім сутності другого порядку і далі, поки не буде отримана сутність найвищого порядку, яка стане сталою частиною теорії адміністративного права.

У науці адміністративного права процес створення абстракцій відбувається трьома способами: 1) ізолююча абстракція; 2) абстракція ототожнення; 3) абстракція-ідея.

Суть ізолюючої абстракції полягає, по-перше, у виділенні певної властивості, що притаманна адміністративно-правовому, по-друге, у віддаленні цієї властивості від всіх інших властивостей, що притаманні адміністративно-правовому явищу, по-третє, позначенні даної властивості окремим специфічним терміном. В науці адміністративного права ізолююча абстракція застосовується при створенні понять, які відображають певні властивості адміністративно-правового явища. Наприклад, система органів виконавчої влади складається із наступних елементів – Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади та органи виконавчої влади на місцях. Але у процесі відображення такої властивості функціонування системи органів виконавчої влади, як ефективність, озвучені вище елементи системи перестають враховуватись, і у результаті цього створюється самостійний «абстрактний предмет» – ефективність діяльності, який у реальному житті суспільства не існує.

Особливість ізолюючої абстракції проявляється у тому, що вона відображає лише одну властивість адміністративно-правового явища. Втім, більшість нових адміністративно-правових понять характеризуються явністю не однієї, а декількох специфічних властивостей. Такі поняття в адміністративному праві називаються абстракції ототожнення, адже вони створюються шляхом емпіричного фіксування тотожних властивостей у певної групи однорідних та подібних адміністративно-правових явищ. Наприклад, тотожні властивості можна вивести (виявити) у такої однорідної групи адміністративно-правових явищ як «дисциплінарне провадження», «провадження у справах про адміністративне правопорушення» та «адміністративне судове провадження»: 1) це юрисдикційні провадження; 2) приводом для їх здійснення є наявність правового конфлікту у публічно-правовій сфері (у вигляді правопорушення чи публічно-правового спору); 3) всі провадження регулюються нормами адміністративного права (процедурними чи процесуальними нормами). На підставі виділених загальних ознак можна запропонувати визначення юрисдикційних проваджень у адміністративному праві, наприклад, «це розгляд компетентним суб'єктом владних повноважень правового конфлікту, який виник в сфері публічних правовідносин, у порядку, що передбачений нормами адміністративного права».

Отже, поняття адміністративного права утворюється шляхом виділення і об'єднання специфічних ознак предмета, які були знайдені (відкриті) у адміністративно-правових явищ, що складають певну групу, клас, вид та притаманні всій групі, класу чи виду адміністративно-правових явищ (наприклад, адміністративне провадження).

Якщо порівнювати між собою ізолюючу абстракцію і абстракцію ототожнення, то слід визнати той факт, що абстракція ототожнення є більш високим етапом пізнання, який широко використовується на концептуальному рівні досліджень адміністративно-правових явищ, тоді як ізолююча абстракція застосовується переважно на емпіричному рівні наукового пізнання. Процедура ототожнення адміністративно-правових явищ стає можливою за умови, якщо їх загальні властивості вже були встановлені попередньо (або ж безпосередньо під час ототожнення) та зафіксовані у формі ізолюючої абстракції. Виявляти подібні властивості у однорідної групи адміністративно-правових явищ можливо лише тоді, коли те що порівнюється (ототожнюється) є у досліджуваних об'єктів та підтверджене результатами наукових досліджень.

У науці адміністративного права існують випадки, коли поняття створюється не тільки шляхом відображення реально існуючих адміністративно-правових явищ. Процес формування понять в науці адміністративного права може передувати явищу, що відображається в ньому (абстракція-ідея). Наприклад, реалізація потреб суспільства у процесі розбудови соціальної, правової та демократичної держави, зумовлює появу правових ідей і правових

цінностей у вигляді ідей. А перш ніж реалізуватися на практиці ці правові ідеї та цінності повинні об'єктивуватися у вигляді понять адміністративного права. Подібним чином створюється значна кількість понять, що відображають явища, які виникають у сфері адміністративного права та поза неї не існують (наприклад, адміністративний договір).

Утворення таких абстракцій є результатом розвитку правових ідей в адміністративному праві. «Адміністративний договір» як поняття адміністративного права виник як результат поєднання реалізації в адміністративному праві таких правових ідей як «децентралізація влади» та «людиноцентризм».

Втім, абстракція-ідея не є формою індукції, оскільки даний загальний логічний прийом використовується в ході реалізації теорії на практиці, тобто не відноситься до процесу формування абстракцій на основі емпіричного спостереження реально існуючих явищ.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Встановлено, що необхідність в індукції виникає доти, коли наука адміністративного права має «прогалини» в теорії і не може пояснити процеси чи явища, що відбуваються в реальному житті.

Окрім зовнішніх існують також внутрішні фактори (знаходяться в середині науки), що породжують протиріччя між теорією адміністративного права і об'єктивно існуючою реальністю. Доведено, що внутрішні фактори є результатом: а) вивчення явищ, які раніше не охоплювалися предметом досліджень, а тому не піддавалися спеціальному дослідженню; б) застосування методів наукового пізнання, які раніше не використовувались при дослідженні адміністративно-правового явища, що дозволяє про нього зробити первинні теоретичні узагальнення стосовно тих його властивостей чи проявів, про які раніше науці адміністративного права було невідомо; в) виявлення нових основних проявів чи властивостей адміністративно-правового явища, які раніше охоплювалися предметом дослідження, але сприймалися як другорядні чи факультативні (складність будь-якого дослідження проявляється в тому, щоб розкриваючи загальні та існуючі на постійній основі риси адміністративно-правового явища, не прогавити будь-яку нову прогресивну його властивість та віднести її до другорядних чи факультативних).

Встановлено, що у науці адміністративного права процес створення абстракцій відбувається трьома способами: 1) ізолююча абстракція; 2) абстракція ототожнення; 3) абстракція-ідея.

Доведено, що на початковому етапі пояснення адміністративно-правових явищ, які не можуть бути пояснені за допомогою вже існуючих теоретичних знань, дослідник за допомогою індукції створює в науці адміністративного права поняття двох видів: ізолюючі абстракції та абстракції ототожнення.

Список використаних джерел:

1. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
2. Оржинська Е. Використання загальнонаукових методів у слідчій практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 272-276.
3. Логіка для правознавців : навч. посіб. / [О. О. Бандура, О. І. Гвоздік, В. М. Кравець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 144 с.

